

POÈTICA

EL FAR
29

Amb la col·laboració del Departament
de Cultura de la Generalitat de Catalunya



Generalitat de Catalunya
**Departament
de Cultura**

Títol original:

Peri poiètikês

© Àngel Martín, per la traducció

© Emilio Suárez de la Torre, per la presentació

© Pavla (Shutterstock), per la imatge de portada

© 9 Grup Editorial, per l'edició

Angle Editorial

Muntaner, 200, àtic 8a

08036 Barcelona

T. 93 363 08 23

www.angleeditorial.com

angle@angleeditorial.com

Primera edició: febrer de 2016

ISBN: 978-84-16139-89-7

DL B 2916-2016

Imprès a Romanyà Valls, SA

No és permesa la reproducció total o parcial d'aquest llibre, ni la seva incorporació a un sistema informàtic, ni la seva transmissió en cap forma ni per cap mitjà, sigui electrònic, mecànic, per fotocòpia, per gravació o altres mètodes, sense el permís previ i per escrit dels titulars del copyright.

Aristòtil

POÈTICA

Traducció d'Àngel Martín
Introducció d'Emilio Suárez de la Torre

 Angle Editorial

Taula

- 9 Introducció a la *Poètica* d'Aristòtil
- 37 Bibliografia selecta

POÈTICA

- 41 Nota liminar
- 45 A. Introducció a la poètica (cap. 1-5)
- 65 B. La tragèdia (cap. 6-22)
- 125 C. La poesia èpica (cap. 23-26)

Apèndixs

- 151 Nota liminar
- 153 Apèndix I. Testimonis sobre el presumpte llibre segon de la *Poètica*
- 157 Apèndix II. Testimonis de la tradició aristotèlica sobre el còmic
- 161 Apèndix III. Testimonis sobre el tractat *Dels poetes* i algunes qüestions de poètica

Introducció a la *Poètica* d'Aristòtil

L'admiració d'Aristòtil (la seva i la nostra)

En efecte, el sentiment immediat que produeix Aristòtil és el de l'admiració. Una admiració que neix quan apreciem el resultat de l'activitat intel·lectual d'un home que va viure també constantment en l'admiració i es va submergir en la recerca de respostes per a tot el que l'envoltava. Ens produeix certament una admiració quantitativa, perquè no va deixar gairebé res sense resposta, i qualitativa, per la sagacitat, minuciositat i seguretat del seu mètode. Restem igualment admirats en apreciar com el millor deixeble de Plató va assimilar fins a les entranyes l'obra del mestre i com la va transformar en quelcom tan distint que moltes vegades és el contrari del que havia dit Plató. Això ho podem apreciar en l'obra que ens ocupa, la *Poètica*,

un títol que reproduïx parcialment el que implica l'expressió grega que s'oculta rere aquesta paraula i que és en realitat *L'art poètica*; o, si esclarim més aquest rerefons, copsarem que el que implicava el títol antic era *Sobre l'art de compondre*. Amb això ja estem dient molt, perquè, tal vegada sense adonar-nos-en, en pronunciar el títol estem donant veu a l'expressió que inaugurava el començament de la crítica literària en el seu sentit més modern.

Aristòtil obre el camí per a la reflexió sobre la composició poètica de manera objectiva i *tècnica*, com a creació d'una obra que s'ajusta a unes regles que permeten al públic apreciar-la de manera adequada i classificable, que porten a jutjar-la segons els seus encerts i desencerts, però dins uns paràmetres objectius no influïts per posicions ètiques o de cap altra naturalesa que no sigui l'estrictament artística.

Val a dir que bé podria acabar aquí, aquesta introducció. Tal com afirmava, amb això ja estem dient molt d'una composició del segle iv abans de Crist. Malgrat tot, serà prudent que repassem com es valoraven els gèneres poètics abans d'Aristòtil per tal de poder apreciar amb més precisió el que suposa una obra com la *Poètica*.

Significació i vigència de la Poètica

Crec que l'exposició del contingut confirma el que s'ha dit al principi sobre el que té d'admirable el seu mètode i el valor com a text fundacional de la teoria literària moderna. Afegeixo aquest adjectiu perquè el vertader descobriment d'aquesta obra comença al Renaixement: amb prou feines hi ha rastre d'un coneixement directe en el món romà o al medieval.

És innegable que Aristòtil parteix d'una formació platònica, però també ho és, d'innegable, que el seu producte és diametralment oposat al platònic. Per tal de descriure un dels seus trets més definitoris, podríem dir que la *Poètica* recupera i consagra per a la creació literària el valor de la ficció creativa. El concepte de *poiētēs* s'allunya de qualsevol connotació negativa i avança posicions en l'escala de la creació artística i alhora en la valoració dels aspectes tècnics.

La *Poètica* és probablement una obra d'una primera etapa aristotèlica (fins i tot hi ha qui pensa que és una reacció contra Plató pels atacs que va dirigir al venerat Homer), i tal vegada no hem de jutjar-la en consonància amb altres teories aristotèliques de profunditat filosòfica. Aristòtil estableix principis

de gran coherència metodològica, recalcant particularment la versemblança del que presenta el poeta. La qüestió de la compassió i el temor, la proposta de la catarsi, té a veure més amb una exigència d'eficàcia en l'escenificació del *mýthos* que amb complexes teories psicològiques. Amb tot, al mateix temps, la proposta aristotèlica és d'un valor excepcional en l'observació de l'*impacte emocional* com a mesura de la qualitat de l'obra representada.

La *Poètica* d'Aristòtil no és un mer testimoni de l'enginy dels antics, sinó que té un esperit avançat i un valor inextingible que en fa un instrument d'anàlisi sempre útil. Suggerixo un experiment que semblarà una heretgia, perquè no es refereix a la poesia: que analitzi, el lector, la novel·la moderna amb els ulls d'Aristòtil i en verifiqui la validesa. El resultat és sorprenent.

En suma, es tracta d'una obra que ha ser coneguda i gaudida, cosa que podem fer ara gràcies a la traducció precisa i acurada d'Àngel Martín.

EMILIO SUÁREZ DE LA TORRE

POÈTICA

A. Introducció a la poètica (cap. 1-5)

Proemi: estudi de la poètica

1, 1. Parlem ara de l'art poètica en si mateixa i de les seves formes, de quina és la funció pròpia de cada una d'elles, de la manera com s'ha de compondre l'argument tractat si es vol que resulti bella la composició poètica, i encara, del nombre i de la naturalesa de les parts que la constitueixen, així com de tot allò que té a veure amb la mateixa recerca; i, d'acord amb l'ordre natural, comencem primer pels principis generals.

Formes de la poètica

2. L'epopeia i la poesia tràgica, així com la comèdia, la poètica ditiràmica i la major part de les composicions acompanyades per l'aules i la cítara, totes tenen en comú que són genèricament obres imi-

tatives.¹ Ara bé, difereixen les unes de les altres en tres aspectes: imiten per mitjans diversos, imiten coses diverses, o bé ho fan d'una manera diversa i no pas de la mateixa manera.

a) *Els mitjans*

3. De la mateixa manera que, amb el color o amb el dibuix, alguns imiten tot d'objectes plasmant-ne la semblança, qui gràcies al seu art, qui a costa de repetir-ho, i encara altres per mitjà de la veu, igualment passa en les arts esmentades: totes realitzen la imitació pel ritme, la paraula i la música, ja sigui per separat, ja sigui combinats.² Per exemple, se serveix només de la música i del ritme la tècnica de l'aulos i de la cítara, i encara alguna altra de capaci-

1. L'excepció són potser les composicions musicals «sense paraules, en què no intervenen sinó la cítara i l'aulos, en les quals és molt difícil entendre què volen dir el ritme i l'harmonia sense l'ajuda de la paraula, i quin dels objectes dignes de ser imitats intenten representar» (PLATÓ, *Lleis* 669e); o bé, tal com indica Aristòtil mateix, l'aulos és un instrument inconvenient des d'un punt de vista educatiu, atès que impedeix emprar la paraula (*Política*, 1341a 25). L'aulos era un instrument de vent de doble cos i doble llengüeta, molt més semblant al modern oboè que no pas a la flauta. La cítara, al seu torn, era un instrument de percussió (mitjançant un plectre), el més difós i popular, desenvolupat a partir de les formes més antigues de la lira (*chelys*, *phorminx*).

2. «La cançó està composta per tres elements: la paraula, la melodia i el ritme» (PLATÓ, *República* 398d).

tat similar, com ara la de la siringa. Al seu torn, els que imiten amb el ritme sol, sense música, són els dansaires, els quals, amb l'ajuda d'una gesticulació rítmica, imiten caràcters, emocions i accions.

L'epopeia imita només amb les paraules nues o amb versos; i amb versos, bé barrejats els uns amb els altres, bé usant-ne una única espècie, ho fa aquella forma de poesia que fins ara no ha rebut cap nom concret.³

4. Així, no trobaríem cap nom comú per designar els *Mims* de Sofró i de Xenarc, i els *Diàlegs socràtics*, encara que algú posés aquestes obres mimètiques en trímetres o díctics elegíacs o en qualsevol altre vers d'aquesta mena.⁴ Comunament, però, enlla-

3. Aquest tipus de poesia, semblant a l'èpica pel mitjà amb què compleix la imitació, però divers en l'objecte i la manera de dur-la a terme, es correspon amb una part de la poesia lírica entesa en un sentit ampli: hi tindrien cabuda, per exemple, des de les formes poètiques conreades per Arquíloc (iambes, elegies, epodes, tetràmetres), fins a altres formes mixtes i anòmales que Aristòtil exemplifica tot seguit.

4. Un fragment pertanyent al *Sobre els poetes* (fr. 72 Rose) conserva un parangó similar: «encara que no siguin en vers, bé haurem de dir que els anomenats *Mims* de Sofró són discursos i imitacions, o bé els *Diàlegs* d'Alexamen de Teos, els primers diàlegs socràtics que van ser escrits». Els *Mims* del siracusà Sofró i del seu fill Xenarc eren escrits en prosa i, segons Diògenes Laerci (III 18), van caure en grat a Plató, que, a desgrat del poc interès que despertaven, els va dur a Atenes i se'n va servir personalment. Pel que fa als diàlegs socràtics, igualment en prosa, els més cèlebres són indubtablement els escrits per Plató, la forma

çant el nom del metre i l'acte de poetitzar, a uns els anomenen poetes elegíacs, i èpics a uns altres, de manera que no se'ls designa d'acord amb el caràcter imitatiu de la seva obra, sinó que se'ls aplega d'acord amb el metre emprat. I, de fet, si publiquen quelcom sobre medicina o ciència natural, mentre sigui en vers, solen rebre aquest mateix apel·latiu; tanmateix, Homer i Empèdocles no tenen res en comú tret del metre, i per això és just que al primer li diguem poeta i a l'altre, físic, més que no pas poeta.⁵ I igualment, encara que algú barregi tota mena de metres a l'hora de posar en pràctica la imitació, tal com Queremó va compondre el *Centaure* en forma de rapsòdia en què es barrejaven tota mena de metres, també a aquest cal dir-li poeta.⁶

estilística dels quals era a mig camí entre la poesia i la prosa, a parer d'Aristòtil (fr. 73 Rose), però cal no oblidar que Plató no va ser el primer ni l'únic que en va escriure: a banda dels esmentats, també en van compondre, entre altres, Èsquines, Xenofont, Antístenes, Fedó i Euclides, potser d'una manera més ajustada al caràcter mimètic que aquí els és atribuït.

5. El filòsof naturalista Empèdocles (s. v aC), natural d'Agrigent, «va compondre», tal com diu el lèxic *Suda*, «dos llibres en vers èpic sobre la naturalesa de les coses, d'uns dos mil versos. També sobre medicina, en prosa, i altres obres», entre les quals caldria esmentar les *Purificacions* (*Katharmoi*), una obra igualment extensa, hexamètrica i conservada fragmentàriament.

6. Queremó va ser un poeta tràgic (còmic, segons els escolis i *Suda*), actiu a Atenes a mitjan s. iv aC, del qual, en un altre indret, Aristòtil

5. Sobre aquestes qüestions, doncs, resti entès com s'ha dit. Després, hi ha algunes arts que empren tots els mitjans que hem esmentat, vull dir el ritme, el cant i el metre, com ara la poesia ditiràmbica i la nòmica, la tragèdia i la comèdia; però difereixen en això, que les unes els empren tots conjuntament, i les altres, al seu torn.

6. Aquestes, com dic, són les diferències de les arts en relació amb els mitjans amb què aconsegueixen la imitació.

b) *Els objectes*

2, 1. Com que els qui duen a terme aquesta imitació imiten persones que actuen, les quals són per força gent de mèrit o gent mediocre, perquè els caràcters gairebé sempre segueixen únicament aquests dos tipus i cadascú es diferencia per la virtut o la malícia del seu caràcter, els representen, doncs, superiors, inferiors o semblants a nosaltres. Així ho fan, per exemple, els pintors: Polignot els figurava millors; Pausó, inferiors, i Dionís, iguals.⁷

diu que feia de bon llegir (més que no pas de representar), atès que era «precís com un logògraf» (*Retòrica* 1413b 12). El seu *Centaure* es tractava probablement d'un drama satíric (o «drama polimètric», tal com el defineix Diògenes Laerci).

7. Polignot de Tasos (s. v aC) va ser un dels pintors més cèlebres del

2. És evident que cadascuna de les arts esmentades presentarà aquestes divergències en la imitació, i, així, serà diferent quan imiti objectes diferents. Aquestes dissemblances, de fet, poden donar-se en la dansa, en l'execució de l'aulos o de la cítara, així com tot el que és paraula o vers sol: per exemple, els personatges, Homer els figura millors; Cleofont els fa iguals, i pitjors els fa Hegemó de Tasos, el primer que va compondre paròdies, i també Nicocares, l'autor de la *Deiliada*.⁸ El mateix també passa

món antic. Aristòtil en lloa l'encertada representació del caràcter (infra §6, 8 i *Política* 1340a 37); en aquest darrer passatge, a més, recomana que els joves no contemplin la pintura de Pausó, possiblement per la seva depravació o deformitat com a caricaturista (vegeu també ARISTÒFANES, *Acarnesos* 853). D'altra banda, segons Elià (*Història* IV, 3), Dionís de Colofó va ser un imitador de Polignot en tots els aspectes, tret de la grandor. Plutarc afirma que la pintura de Dionís posseïa força i vigor, però resultava forçada (*Timoleont* 36).

8. Se sap ben poca cosa dels tres poetes últimament esmentats. D'un Cleofont d'Atenes, el lèxic *Suda* n'esmenta els títols de deu tragèdies, però molts d'ells coincideixen sospitosament amb els d'algunes tragèdies atribuïdes a Iofont, el fill de Sòfocles. Aristòtil l'esmenta encara més avall (§22, 1) i a la *Retòrica* (1408a 10), en què fa notar el seu amanerament irrisori. Diògenes Laerci cita ocasionalment Hegemó de Tasos, l'anomenat *Phake* («plat de llenties»), i diu que era contemporani de Cratí i, com ell, còmic antic. Se'n recorda una *Gigantomàquia* paròdica i una comèdia, *Philine*. Pel que fa a l'autor d'aquesta *Deiliada* (o «*Covardiada*», que parodiava, si més no, el títol de la *Iliada*), cal identificar-lo potser amb el còmic Nicocares que va ser fill de Filònides, també poeta còmic, i contemporani d'Aristòfanes, d'acord amb la *Suda*, que en recorda una desena de títols.

amb relació als ditirambes i amb la lírica; així, es poden realitzar imitacions diverses, tal com ho són la de Timoteu i la de Filoxen en el *Ciclop*.⁹ I és en aquesta diferència que la tragèdia divergeix de la comèdia: aquesta pretén representar els homes pitjors del que són a la realitat, mentre que la tragèdia els figura millors.

c) *Els modes*

3, 1. Hi ha encara, en aquestes arts, una tercera diferència, consistent en la manera com es pot imitar cadascun d'aquests objectes. En efecte, emprant els mateixos mitjans i els mateixos objectes, és possible dur a terme una imitació de manera expositiva, ja transformant-se un poc en algú altre, tal com fa Homer, ja restant un mateix sense canviar; o bé

9. Segons la *Suda*, Filoxen de Citera (s. v-iv aC) va ser un poeta líric que va compondre vint-i-quatre ditirambes. Venut com un esclau, va rebre el nom de Myrmex («Formiga») i va ser format com a poeta pel seu segon amo, el líric Melanípides. Va escriure també una *Genealogia dels Èacides*. En el seu ditirambe més celebrat, el *Ciclop*, que els escolis designen com a «drama», tot i que devia posseir un cert to burlesc, hi figuraven Odisseu i Polifem, enamorat de la nimfa Galatea. El *Ciclop* del seu contemporani Timoteu de Milet, el cèlebre autor dels *Perses*, era possiblement un *nomos* de to elevat i ampul·lós, si hem de jutjar pels escassos fragments conservats (per exemple, en DIÒGENES LAERTI XI, 13 K) i el seu sòlit estil refistolat. En la poesia ditiràmica i nòmica no hi té cabuda l'estil vulgar.

també es poden figurar obrant o actuant tots els que fan la imitació.¹⁰

Conclusió: combinacions de les diverses formes

2. Així doncs, la imitació, tal com hem dit al principi, es realitza amb aquestes tres diferències, que consisteixen en els mitjans, en els objectes i en la manera. Per consegüent, Sòfocles, en un sentit, seria un imitador parangonable a Homer, ja que tots dos imiten homes de caràcter elevat, i, en un altre sentit, a Aristòfanes, ja que tots dos imiten personatges que acompleixen una acció dramàtica. D'aquí ve, segons alguns, que s'anomenin drames, atès que imiten accions dramàtiques.

Apunts històrics

3. És per això, a més, que els doris reivindiquen l'origen de la tragèdia i de la comèdia: la comèdia la reivindiquen els megaresos, tant els d'aquí, al·legant

10. Com en tants altres passatges, ací l'estil és cantellut, més propi de l'oralitat que de la llengua escrita. En aquesta darrera afirmació passem de la mimesi del poeta a l'acció imitativa de l'actor. Pel que fa a Homer, Aristòtil es refereix a l'anomenada forma «mixta», a mig camí entre la poesia narrativa i la dramàtica, entre la veu poètica única i la multiplicitat de parlaments, ja que Homer «és l'únic poeta que no desconeix quina ha de ser la seva intervenció» en el poema (§21, 6). D'aquest fet, també Plató se'n fa ressò a la *República* (393-394).

que va néixer en temps de la seva democràcia, com els de Sicília, en la mesura que era d'allí el poeta Epicarm, molt anterior a Quiònides i Magnes;¹¹ mentre que la tragèdia la reclamen alguns pobles del Peloponès.¹² I n'addueixen els noms com a prova. Aquests darrers diuen que als districtes territorials els donen el nom de *kōmai*, a diferència dels

11. Mègara Hiblea, situada a la costa oriental de Sicília, va ser fundada per colons procedents de la Mègara continental, «la d'aquí». D'aquesta darrera ciutat, en va ser bandejat cap a la darrerria del s. VII aC el tirà Teàgenes, que havia aconseguit el poder atemptant contra els interessos de l'oligarquia megaresa. D'Epicarm (s. VI-V aC), el presumpte inventor, juntament amb Formos, de la comèdia dòrica o siciliana, es desconeix d'on era originari. D'entre els indrets sicilians, hi havia qui el creia natural de Siracusa o de Crastos de Sicània, o bé de Mègara Hiblea. Segons Diògenes Laerci (VIII 78), era nascut a Cos, si bé amb pocs mesos d'edat el dugueren a Mègara i d'allí a Siracusa. Plató, per boca de Sòcrates, afirma que Epicarm i Homer van ser, respectivament, els autors cimers dels dos tipus de poesia, la còmica i la tràgica (*Teetet* 152e), i sembla que ell mateix es va servir a bastament de la poesia d'Epicarm (DIÒGENES LAERCI, III 9). Magnes i Quiònides passen per primers comediògrafs àtics, però, a desgrat de conservar-se algunes notícies i uns pocs títols i fragments, probablement espuris, sobre ells plana la incertesa. La *Suda* diu, potser erròniament, que Quiònides va florir uns vuit anys abans de les Guerres Mèdiques, això és, vers el 487/6 aC, cosa que contrasta amb l'afirmació d'Aristòtil, ja que Epicarm va ser actiu a Siracusa durant el govern dels tirans Geló i Hieró I, ja a partir del 485/4 aC.

12. «Els inventors de la tragèdia foren els de Sició, si bé els poetes àtics la dugueren a la perfecció.» (TEMISTI, *Or.* 27). Segons *Suda*, el primer tràgic fou Epígenes de Sició (s. v. Θέσπις). També Heròdot parla de la peculiar institució a Sició d'un cor tràgic en honor d'Adrast, no pas de Dionís (V 67).

atenesos, que els anomenen *dēmoi*, ja que opinen que els comedians reben aquesta denominació no pas a partir de les processons dites *kōmoi*, sinó del vagareig per les viles o *kōmai* dels que han estat bandejats de la ciutat amb deshonor.¹³ I al·leguen també que per referir-se a l'acció de «fer» empren el terme *drān*, mentre que els atenesos empren *prattein*.¹⁴

4. Basti el que he dit fins aquí sobre quantes i quines diferències es donen en una obra d'imitació.

Orígens de l'art poètica

4, 1. Sembla que són dues les causes, i ambdues d'ordre natural, que, en substància, originen l'art poètica. Primer, el fet d'imitar és connatural a l'home i es manifesta des de la infància; en això es dis-

13. En realitat, el *kōmōdós* és aquell qui participa en la corrua festiva amb danses i càntics (*kōmos*) en honor de Dionís. Amb tot, l'etimologia relacionada amb *kōmē* (vila) era força difosa a l'antiguitat: «Cal saber, però, que de primer moment els antics, tal com refereix Pausànias, bo i celebrant la troballa del vi, van inventar el fet de cantar dient penjaments dels seus propis vilatans (*kōmētai*), d'on va venir que aquesta pràctica es digués *kōmōdein*...» (EUSTACI, *Comentari de l'Odissea*, v. 2, p. 85).

14. Des d'un punt de vista dòric, la presència del verb *drān* en el lèxic jònic-àtic era considerada un manlleu, i, efectivament, el terme sovintreja en el drama àtic, però és infreqüent o rar en l'èpica i en altres gèneres.